

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Кристиян Енчев,

Институт за изследване на общества и знанието към БАН (ИИОЗ-БАН)

за дисертацията на

Калинка Петкова Янкова

**Школата от Киото – чистото съзнание и жизненият свят
във философията за пустотата. Феноменологични прочити
(Отражения и модуси на межкултурния диалог Изток-Запад)**

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

в професионално направление 3.1. „Социология, антропология и науки за културата“, докторска програма „Културология“ (Теория и история на религиите)

Дисертацията на Калинка Янкова се състои от увод, 4 глави, заключение, кратък речник на понятията, като общият ѝ обем е 261 печатни страници. Библиографията съдържа общо 177 източника. Авторефератът е структурно и съдържателно съответстващ на дисертационния текст, като са посочени 10 приносни момента, обобщаващи изследователските резултати, заедно с прилежащите им основни дисертационни тези.

Нямам съвместни публикации с дисертантката, нито финансови, правни или други типове взаимоотношения, които да водят до конфликт на интереси с настоящото ми участие като неин рецензент.

Калинка Янкова фокусира своето внимание върху така наречената Школа от Киото, чиито основни фигури са Нишида Китаро, Танабе Хаджиме и Нишитани Кейджи. Методологическите похвати са подробно изложени и постъпателно разгръщани с помощта на идейни и концептуални движения в полетата на феноменологичната социология и трансценденталната

феноменологична философия (отчасти и логика, що се отнася до определени аспекти на препратките към Макс Вебер и Едмунд Хусерл).

Прелиминарна бележка с методологически характер

Доколкото в дисертационния труд съществено значение има прокараното различие между различните типове осъществяване на редукция от „източен“ и от „западен“ тип в съответните феноменологични контексти и разработки, като интенционалността на съзнанието в европейската феноменологична традиция е противопоставена на източното разбиране за природата на ума, която природа задава границите и конституцията на видимостта, тук поставям един сериозен (във връзка с метода ми на четене на дисертационния труд) въпрос. *Аспектуалността на всяка постъпателно разгръщана в отделни фази вещь, изведена в мета-позиция спрямо феноменологичната редукция („феноменология на феноменологичната редукция“), не препраща ли към вариативността и неспирния поток, в който се сдвояват свое и чуждо на узнаването („безкрайно множество собствени и чужди узнавания“) на Хусерл от „Кризата на европейските науки и трансценденталната феноменология“?* Защото, ако това е така, въпросът за кинестезите (във връзка с „динамизирането“ на понятието за интересубективност) идва заедно с разбирането за съзнанието като извършващо, по думите на Кольо Коев, „непрестанен интенционален преход в нещо различно от себе си, без да фиксира интенционални обекти“ – транзитивна интенционалност (Коев, К. 1996. *Видимостта: феноменологични контексти*. София: ИК „Критика и хуманизъм“, с. 51).

Самата интересубективност така може да бъде мислена като „отворена“ и съвсем не безусловно относима към „аз“-овост на „обособен аз“ (така, както е разбиран в дисертационния текст) с параметри, каквито биха били критикувани от една типологично очертана като „източна“ критическа философска нагласа. Затова за мен е интересно по силата на какъв тип прочит на работи на представители на Школата от Киото, в рамките на методологията на изследването, се засреща тази проблематичност като възможна сходимост и условие за съизмерване на иначе сами по себе си несъизмерими „предпредикатни очевидности“ (ако е уместна употребата тук на този израз, който заемам от Деян Деянов и неговата теория за диалогичната интересубективност). Забягвам напред и привеждам пасаж от заключението на дисертацията (с. 244) с цел

иллюстрация: „(...) пустотата, мислена като субстрат, като жизнен свят, чиято несъмненост е по-скоро заложен изход от крайно себе-отъждествяване с другия [изход от самозатваряне на съзнанието в рефлектираща целия универсум монада – б.м.], в перспективата на един непрестанно въртящ се в себе си „аз“. Подобно „азово децентриране“ е близко по звучене до Хусерловата „транзитивна интенционалност“ като кинестетично движение на живото тяло. Дисертационният текст е ключ за откриването и експлицирането на такава „мрежа“ от многообразни ходове във „философията на пустотата“, каквато би дала достатъчна степен на легитимност на съизмерването в такава перспектива.

Пустота и редуktivни процедури – въпроси и коментари

- 1) „Допускането е, че Пустотата е метафора на/за „жизнения свят“ на приемане на определен брой очевидности, свят, в който аз-ът не се съмнява.“ (с. 4) – *Ако е метафора, какъв е жизненият свят от източен тип? Дали имаме отваряне и развитие на концептуален потенциал и в двете посоки?*
- 2) „Пустотата се разгръща от сакрално-идейна матрица през метафизична същност, преобразява се от религиозна представа в социален възглед, оттам – инструмент за размяна на съпоставителни идеи в западно-източен контекст: всекидневие, религия, културни образи и представи за света.“ (с. 4) – *Има ли "метафорично напрежение" между пустотата преди метаморфозата ѝ и производните на понятието след нея? Дали така се разгръща феноменологична редукция с постъпателно отграничаване и усвояване на съответни идеализационни постижения?*
- 3) „Пустотата в този избран културен контекст – в спецификите на определен културен отрязък от възможния свят – се разглежда не само като „празнота“ в отношенията, във връзките, в подмяната на акцента: публично-частно, обект-субект, нищо-битие, индивид-среда, но също така като опит да се изчисти насложеното, безвъпросното, вече преживяно статукво, за да се пре-зареди, след като се из-празни от дадените ѝ значения реалност.“ (приведен с леко изменение пасаж на с. 10) – *По този начин не стигаме ли до предадени очевидности на регион, който регион обаче е отрязък от културно фундиран*

жизнен свят и който, следователно, е по-скоро разбран по Шютц в една „реалистка“ посока на отдалечаване от Хусерловото разбиране за Другия като „действителна трансценденция“ (срв. Коев, К. 1996. Видимостта: феноменологични контексти. София: ИК „Критика и хуманизъм“, с. 62-63)?

Коментар към 3). Изясняването на такъв методологически ход би било изключително полезно, защото, ако се заложи на анонимизиране и стандартизиране на процедурите на наблюдение отвътре на всекидневен живот с цел по-сигурно улавяне на субективен смисъл на съответните деятели, се доближаваме до Веберовото „типологизиращо научно третиране“ (Вж. Вебер, М. 1998. “Смисълът на “свобода от ценности” в социологията и в икономическата наука”. В: Вебер, М. *Смисъл и ценност*, съст. и прев. К. Коев. ИК “Критика и хуманизъм”, София, с. 163). Доколкото в текста на дисертацията самата феноменология е взета като „идеален тип“ (също и „условен метод“ – с. 36), адекватното усвояване на концепти от Веберовата социология би дало отражение върху степента на методологическа консистентност. *Какво обаче означава феноменологията да бъде взета като „идеален тип“? Дали – ако вземем предвид собственото разбиране на Вебер – това би следвало да се разбира тук единствено фигуративно?* Едно идеално-типично понятие е мисловна картина, спрямо която е определим като мащаб конкретен случай на социално действие или емпирична реалност. *От друга страна, ако насочим вниманието си към културни специфики и практики, спрегнати във феноменологичен ключ на изследване, тогава е напълно легитимно да се приеме, че тяхната емпирична реалност и свързаните с нея социални явления (както и социални взаимодействия между деятели от различни, несъизмерими културни светове) не е невъзможен претендент за идеално-типизиращи процедури и в този смисъл – с изграждането на „скачен“ с тези процедури феноменологичен концепт откъм една **възможна синтезирана перспектива**.* Именно такава перспектива в известен смисъл има предвид дисертантката като негласно отнапред положено предусловие за разгърнатите в дисертацията тези, което дава на нейното изследване допълнителни възможности, надхвърлящи експлицитните залози.

- 4) „Едно „гледане“ на света, без да го коментират, без да го оценяват, без да го интерпретират. Една чиста картина, отразена в огледалото на *съзнанието за реалността*. В тази точка се срещат феноменология и дзен – в една *философия за пустотата*.“ (с. 17)

– Важен момент във връзка с горните въпроси към и наблюдения върху дисертационния труд: като идеализационни постижения отделните фрагменти и слоеве, отграничени постъпателно в хода на редукцията, се противопоставят на Аз-а като трансценденция. Именно бездната между тези идеализационни постижения и азвата „монадност“ е „ничията земя“ на търсене на общо поле, позволяващо ходовете на една трансцендентална феноменология да привлекат и усвоят спецификите на светови съдържания откъм една „децентрирана хабитуализация“. Хабитуализация, в която като типове се засрещат и отместват взаимно субективизирани (натоварени със субективност откъм хабитуализация и съответни мрежи от позиционни препращания в рамките на такава) предметности, принадлежащи сами по себе си към несъизмерими светове и съответни на тях предпредикативни структури. *В дисертацията се отваря поле за обговарянето на различни типове такива структури и съотнасянето им с различни културни контексти.* Това е значим отправен пункт, на основата на който изследването може да бъде продължено и в една собствено философска перспектива, несъмнено легитимна като критически коректив спрямо самите, взети изолирано, културни аналогии.

Ценности и диалогична интересубективност (методологическо предложение)

С оглед на позоваването на общи ценности дисертантката твърди: „*Ж и з н е н и я т с в я т н е е п р о с т о е м п и р и ч е н с в я т , а с ъ щ е с т в у в а ц я л а м р е ж а о т к у л т у р н и о б о з н а ч е н и я , н а ч и я т о о с н о в а с е о б щ у в а и к о я т о с ъ д ъ р ж а с ъ щ н о с т т а н а и д е я т а з а з а е д н о с т , з а о б щ е с т в о .*“ (с. 195). Струва ми се, тази идея подлежи на критически разбор в съзвучие с феноменологичната перспектива на текста. С оглед и на Веберовото разбиране за отнасяне към ценности: може да се предоговаря засегнатото в дисертацията противопоставяне на съждителни претенции за *привидно* и *действително*, като съответното поставяне в граници откъм трансценденталистка парадигма, заложен на метаравнище спрямо феноменологичните контексти на дисертацията, е в съзвучие и с позоваването в дисертацията на Вебер на много места, тематизиращи културните различия

между анализирани типове мисловни традиции, както и възможностите за общовалиден свят и принадлежащи към сравняваните култури ценности.

Приносни моменти в дисертацията – акценти и проекции

Сред посочените от дисертантката приноси намирам като особено съществен, без да омаловажавам ни най-малко останалите такива, посочения от нея под номер 3 (с. 49 от автореферата): „Представянето на Школата от Киото през призмата на феноменологията изяснява изработването на понятието за жизнен свят в неговото взаимодействие с културната и религиозната традиция, така и с непосредствената актуалност“. В текста на дисертацията се откроява методологически обоснована сдвоеност и „синхронно склонение“ в две направления: 1) една линия на осмисляне на различните възможни културни многообразия откъм различни жизнени светове, разбрани като съдържателни региони; и 2) другата линия, която сякаш подхожда в друг ключ, без да го назовава експлицитно – **формално-указващ** – и се насочва към „координатната система“: мрежата от препращания, културни обозначения, жестове и нагласи, чрез която мрежа запазваме в анализите конкретността на културните съдържания, но в същото време сме далеч от позиция, връщаща ни пак в естествената нагласа (по Хусерл). Именно тук Пустота и Нищо (за родствената връзка между понятията – вж. напр. Параграф 4 от дисертацията, сс. 78-84), изяснени от Калинка Янкова както в семантичен план, така и в преводното им прехвърляне във феноменологични контексти, имат силен концептуален заряд и проективни потенци.

Освен заявените приноси, които считам за отговарящи на действителните теоретични залози и резултати от изследването, намирам също за съществен следния имплицитен приносен момент: *методологически изведеното в тема разграничение между схващането на съзнанието в европейската феноменологична мисловност във връзка с интенционалността, и чистата идея (съзнание) на „източния тип“, стояща отвъд интенционалността и мислима като предусловие или изначално основание.* Само че насочването на изследването към научно познание и търсенето на строга научност би могло да се свърже с още един реален приносен момент на дисертацията: *откриването на плодотворни основания в източното мислене като разширителен механизъм за диалогичност и сливане на хоризонтите, без да бъде жертвана*

спецификата на противопоставяните традиции и съответните типове мисловност. (Подкрепям твърдението си с обширен цитат от дисертацията – на с. 54 четем: „Тогава се вижда, че изследването трябва да се насочи към научно познание за същността на съзнанието, към това, което във всичките свои форми „е“ *самото* съзнание според своята същност, но в същото време и към това, което то „означава“, както и към различните начини, по които то – съобразно същността на тези форми – ту ясно, ту неясно, ту просто, ту опростено от мисленето в този или в онзи интенционален модус и така в безброй други форми – има предвид предметното и евентуално се оказва „валидно“, „действително“ съществуващо. За да бъде предмет на познанието, самото съзнание трябва да има „предметност“. Само че предметността, интенцията, вече са отвъд „чистата“ идея. Защото, сама по себе си, тя [идеята – б.м.] е акт на захващане, акт на мисловна линия, лента, на която се отпечатват основанията *да бъде*. Така вече става дума за придаване на смисъл, движение на конструкции, свалянето им до ментални значения, от които светът струи, за да е.“)

Заклучение

С изключително широкия обхват от проучени и анализирани съчинения, задълбочени анализи и компетентност в разработването на отделните части на дисертацията, текстът като цяло е принос в изследванията върху Школата от Киото на български език (които на този етап са твърде малко). Дисертантката ясно осъзнава важността на компаративните анализи и методологическите трудности при съизмерването на различни типове философстване и културни контексти в една добре обоснована и културологично промислена диалогичност. За подобно изследване се изисква и задълбочено познаване на японски език, спецификите на японската култура и релевантните на изследването социални структури, които Янкова е успяла да улови чрез лично потапяне и извървяване в буквален смисъл на пътищата, водещи до манастири и институции, до заредени с културни знаци и значения места, които тя е вградила като емоционални пластове в сърцевината на пред-улавяните очевидности от изследваната от нея социална реалност. Подобно съчетаване на физическо и интелектуално извървяване на път изисква двойна смелост – екзистенциална и интелектуална. С тези думи на респект поздравявам Калинка Янкова и ѝ желая успех в продължаването на изследването, като бих препоръчал и тя да го представи на един следващ етап във вид на монография, за да получи то допълнителен отзвук от съответните

научни колегиални кръгове, но и от онези компетентни читатели, за които това изследване би било важно и интересно, насърчително и полезно.

С така направените препоръки и методологически бележки към дисертационния труд, отчитайки изключителната важност на извършеното от дисертантката съпоставително културологично изследване, убедено гласувам с ДА за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ на Калинка Петкова Янкова за нейния дисертационен труд на тема: „Школата от Киото – чистото съзнание и жизненият свят във философията за пустотата. Феноменологични прочити (Отражения и модуси на межкултурния диалог Изток-Запад)”.

доц. д-р Кристиян Енчев

София,
26.03.2019